

КУЛЕ И ГРАДОВИ

Уреднице
Лидија Делић
Снежана Самарџија

SERBIAN FOLKLORE ASSOCIATION
INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES SASA

TOWERS AND CITIES

Edited by
Lidija Delić
Snežana Samardžija

BELGRADE 2021

УДРУЖЕЊЕ ФОЛКЛОРИСТА СРБИЈЕ
БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ

КУЛЕ И ГРАДОВИ

Уреднице
Лидија Ђелић
Снежана Самарџија

БЕОГРАД 2021

Издавачи
Удружење фолклориста Србије
Балканолошки институт САНУ

Одговорни уредници
Бранко Златковић, Удружење фолклориста Србије
Војислав Г. Павловић, Балканолошки институт САНУ

Рецензенти
академик *Нада Милошевић-Ђорђевић*, САНУ Београд
Ала Татаренка, редовна професорка,
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко“ у Лавову, Украјина
Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовна професорка,
Универзитет „Габријел Д'Анунцио“, Кјети / Пескара

Превод на енглески језик и лектура
Миљана Проћанић
Дизајн
Кранислав Вранин
Штампа
BiroGraf Comp d.o.o.
Тираж
300
На корицама
Минас Тирит, Minas Tirith, J. R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King*
<https://wallpaper.dog/large/20487047.jpg>

ISBN 978-86-82208-00-6 (УФС)

Књига *Куле и ћараџови* објављена је уз финансијску подршку
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ

Нада Милошевић Ђорђевић МИРЈАНА ДЕТЕЛИЋ	9
--	---

У ДУБИНАМА ЈЕЗИКА

Александар Лома СРПСКА „МАЛА ИЛИЈАДА”	15
Марија Мандић ЦРНА ЗЕМЉА У ЕПСКОЈ ФОРМУЛИ	43
Предраг Мутавчић, Мерима Кријези, Сара Мандић О СУДБИНИ КРОЗ ПРИЗМУ АЛБАНСКЕ ФРАЗЕОЛОГИЈЕ С ОСВРТОМ НА ГРЧКУ И СРПСКУ	77

ГРАД ГРАДИЛА

Снежана Самарџија „НАСРЕД ГОРЕ СА ГРАДИЋУ ЦРКВУ.” НЕИМАРКЕ У СРПСКОЈ УСМЕНОЈ ПОЕЗИЈИ	107
Љиљана Пешикан Љуштановић ИМЕНОВАНИ ПРОСТОРИ У УСМЕНОЈ ЛИРИЦИ: ГРАД	137
Драгољуб Перић ГРАД НА ЖИВОТИЋСКИМ РОГОВИМА	167
Саша Кнежевић ПОЕТИКА ГРАДА У ПЈЕСМАМА МИЛОВАНА ВОЈИЧИЋА	185

ЛОКУС И НУМЕН

Драгица Поповска СВЕТИ МЕСТА: ПРОЦЕСИ НА САКРАЛИЗАЦИЈА НА ПРОСТОРОТ	203
Милина Ивановић Баришић КУЋА КАО САКРАЛНИ ПРОСТОР	215
Ана Вукмановић НОВЛАШЋЕНЕ ГОРЕ УСМЕНЕ ЛИРИКЕ	239

ОД МИТА ДО ФОЛКА

Данијела Поповић Николић

„ЕВО ВАМ НОВАЦА, ПА УКОПАЈТЕ ТОГА ЧОВЕКА.”
СРПСКЕ УСМЕНЕ ПРИПОВЕТКЕ О ЗАХВАЛНОМ МРТВАЦУ 257

Смиљана Ђорђевић Белић

СНОВИ О ПОКОЈНИЦИМА: ИЗМЕЂУ ОПАСНЕ
И ПРИЖЕЉКИВАНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ 285

Марија Клеут

БОЈ АРАЂАНА СА КОМАДИНЦИМА:
ЕПСКА ПЕСМА СА МАРГИНЕ 315

Зоја Каравановић

„ПРОЧУЛА СЕ УБАВА ДЕВОЈКА.” ЛЕПОТА
И ФОРМУЛЕ ЛЕПОТЕ У СРПСКИМ НАРОДНИМ
ПЕСМАМА ИЗ ТЕРЕНСКЕ ЗБИРКЕ СА ТИМОКА 323

Бошко Сувајцић

БОЈ НА КОСОВУЉУБОМИРА СИМОВИЋА
И КОСОВСКА ЛЕГЕНДА 345

Јеленка Пандуревић

ИЗ ИСТОРИЈЕ СРПСКЕ ФОЛКЛОРИСТИКЕ:
ПОРТРЕТ ВЕЉКА РАДОЈЕВИЋА 381

Славица Гароња Радованац

ЖЕНСКИ ПРИНЦИП И ФОЛКЛОРНА ПОТКА
У ПОЕМИ МИЛОСАВА ТЕШИЋА КАЛОПЕРА ПЕРА 413

Немања Радуловић

КОСМИЧКА МИТОЛОГИЈА МИЛОША РАДОЈЧИЋА. 437

КЊИЖЕВНА АРХИТЕКТУРА

Драгана Машовић

КУЛЕ И ТВРЂАВЕ – КЊИЖЕВНА АРХИТЕКТУРА
И АРХИТЕКТОНИКА КЊИЖЕВНОСТИ 469

Драган Бошковић

БЕОГРАД: ГЕОКУЛТУРНО И НАРАТОУРБОЛОШКО
СРЕДИШТЕ МОДЕРНЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ 495

Невена Џаковић, Биљана Митровић

МОДНИ И ПОМОДНИ БЕОГРАД У ДЕЛУ
МИЛИЦЕ ЈАКОВЉЕВИЋ МИР ЈАМ 515

Дејан Ајдачић

СМРТ У ВЕНЕЦИЈИ У СРПСКОЈ ПРОЗИ 533

Животиње илити епилог

Антонија Зарадија Киш

О ФЕНИКСУ И ЧОВЈЕКОВОЈ УПОРНОСТИ 549

Биљана Сикимић

'МАЧКА КРАДЉИВИЦА' У СЛОВЕНСКОМ ФОЛКЛОРУ 573

Ђорђина Трубарац Матић

ЗЛАТНИ ЈЕЛЕНСКИ РОГОВИ КАО РЕКВИЗИТИ
КОЈИМА СЕ ПРОДИРЕ У МИТСКИ ПРОСТОР 597

Сузана Марјанић

ДВА ЕПСКО-АНИМАЛИСТИЧКА СУСРЕТА
У ИНТЕРПРЕТАЦИЈАМА МИРЈАНЕ ДЕТЕЛИЋ
И НАТКА НОДИЛА - УТВА ЗЛАТОКРИЛА И СОКОЛ 625

Лидија Делић

КРИЛА СОКОЛОВА. СПЕКТАР ФОРМУЛЕ
У УСМЕНОЈ ЛИРИЦИ 641

Владислава Ђорђић Петковић

ДУКАТ У ЈАРБОЛУ: МИКРОКОСМОСИ МОБИ ДИКА. 671

Suzana Marjanic*

Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb

DVA EPSKO-ANIMALISTIČKA SUSRETA U INTERPRETACIJAMA MIRJANE DETELIĆ I NATKA NODILA: UTVA ZLATOKRILA I SOKOL¹

U članku kompariram devetnaestoljetnu interpretativnu metodu Natka Nodila sa suvremenim istraživanjima epske poezije, koja je u okviru semiotičke niše sustavno provodila Mirjana Detelić. Kao susret interpretacija Mirjane Detelić i Natka Nodila, što se tiče epsko-animalističkih svjetova, navodim njihove interpretacije utve zlatokrile i sokola u epskim svjetovima.

Ključne riječi: Mirjana Detelić, Natko Nodilo, epska animalistika, utva zlatokrila, sokol, semiotika, mitologija prirode Friedricha Maxa Müllera

Prvi epsko-animalistički susret: ornitološka estetika – utva zlatokrila

Kao prvi susret interpretacija Mirjane Detelić i Natka Nodila, što se tiče epsko-animalističkih svjetova, navodim njihove interpretacije utve zlatokrile u epskim svjetovima. Krenimo prvo od Nodilove interpretacije utve zlatokrile u kontekstu mitologije prirode, Müllerova solatizma, pri čemu mitem *utve zlatokrile* povezuje s pjesmama s mitem o blizancima / Jakšićima kao prežitke *zlatopernih guski* ēgvedskih Aívina.

* suzana@ief.hr

¹ Ovaj je članak sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost (projekt IP-2019-04-5621: „Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse – ANIMAL“).

Nodilo *rgvedske* ptice koje lete s Asvinima, a opisane su kao *guske* (RV IV, 45, 4) ili kao *prepelica* koju Asvini spašavaju od niktomornog Vuka (RV I, 117, 16; I, 118, 8; X, 39, 13 [usp. Nodilo 1981: 90])² iz vuče *gubice* (pećina noći), postavlja u paralelizam s *našim* zlatokrilim utvama:³ „Utva, starosl. *at̄vā* (patka neka), jeste, i po vrsti životinjskoj, vedična guska” (N 92). Navedeno pokrepljuje vedskim stihovima: „Himne dovođe tada Aćvine kao spasitelje te pitome ptice od noćnog Vuka: ’Prepelica vas pozva, o Jezdioci, kadno je vi izbaviste iz čeljusti Vuka!’” (RV I, 117, 16, I, 118, 8 i X, 39, 13).

Prije noćnoga pomirenja stariji brat (blizanac) odlazi u lov na utvu na jezeru na koju je *pustio* sokola (*Dijoba Jakšića*; Karadžić II, 98). Trenutak kada je Dmitar Jakšić *shvatio* (*etička spoznaja*) da se *mora* pomiriti s bratom Bogdanom Jakšićem, trenutak je kada je utva *ščepala* sivoga sokola i slomila mu desno krilo, i trenutak kada mu sokol objavljuje: „Meni jeste bez krila mojega / kao bratu jednom bez drugoga”.⁴ Dmitar spoznaje vlastitu krivnju u agonu s bratom. Nodilo interpretativno prepostavlja da je utva, kao i sveti arhandeo u folklornom imaginariju, *od* vedske guske zadobila i atribut *šestokrila* (N 92).⁵ U *našim* pjesmama utva je više večer-

² *Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog objavljenâ je u deset knjiga Rada JAZU (1885–1890): I. Sutvid i Vida – Rad JAZU LXXVII, 1885, 43–126; II. Pojezda, Prijezda i Zora – Rad JAZU LXXIX, 1886, 185–246; III. Sunce – Rad JAZU LXXXI, 1886, 147–217; IV. Sunce dvanaestoliko i gradnja mlade godine – Rad JAZU LXXXIV, 1887, 100–179; V. Momir i Grozda, pa i Sunce kroz godinu – Rad JAZU LXXXV, 1887, 121–201; VI. Gromovnik Perun i Oganj – Rad JAZU LXXXIX, 1888, 129–209; VII. Vile – Rad JAZU XC, 1888, 181–221; VIII. Religija groba – Rad JAZU XCIV, 1889, 115–198; IX. (Dio IX i posljednji) Mjesec i Danica, pa i Miloševa legenda – Rad JAZU XCIX, 1890, 129–184; X. Ispравci i dopune – Rad JAZU CI, 1890, 68–126, gdje je prvočlan naslov studije *Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog* modificirao u *Stara vjera Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*. U daljnjem navođenju izdanju Nodilova djela iz 1981. godine (Split, Logos) koristim kraticu N s oznakom stranice.*

³ Mislav Ježić pokazuje kako je *glasnik* (*oblak glasonoša*) *arhaična* metafora za oblak u vedskoj metaforici: „I inače nas vedska metaforika vrlo mnogo može poučiti o podrijetlu metafore u kasnijemu i mlađemu pjesništvu na indoeuropskim jezicima jer je prepoznatljivo bliska njihovu indoeuropskome izvoru” (Ježić 1993: 60).

⁴ „[...] kad se s večera titra na vodi bajna slika utava zlatokrilih, a sokolu polomi se krilo, tad polomljena je i nogu konju pod jednim od dvaju braće» (N 120).

⁵ S obzirom na navedeni atribut *šestokrila* upućujem na poveznicu sa zoometamorfozom Banovića Sekule u *zmaja šestokril(n)a*, o čemu će kasnije biti riječi. Tako Lidiya Delić u prostornom kodu iščitava atribucije epske figure zmije, te ističe da u nebeskom prostoru zmija postaje „ljuta zmija krilatica” ili „zmija šestokrila”, kao u krugu pjesama o sukobu junaka metamorfa – Banović Sekule i turskoga cara – u oblicju zmije i sokola, „u kojem se prepoznavaju tragovi priče o nadmetanju čarobnja-

Foto 1: obična divlja patka, *Anas boschas* L.

Naumann, Johann Andreas. 1897. Naumann, Naturgeschichte der Vogel Mitteleuropas. Neu bearb. von G. Berg [et al.] Hrsg. von Carl R. Hennicke. v. 9, Gera-Utermhaus: F. E. Kohler

(<https://library.si.edu/image-gallery/74561>)*co peregrinus*
 (https://www.wildtexas.com/wp-content/uploads/2018/10/42312285245_449dfa5ae_o.jpg)

nja nego jutarnja ptica, „te predskazuje [...] mitični zalazak dana u noćnu pučinu. Pjesme, u opće, rado iznose utvu, gdje ona tone u sinje more” (N 93). Zanimljivo je kako Nodilo nastavlja iščitavati ornitomorsnu simboliku („životinje od zlamenja”) koja je povezana uz *vidna / vidovna* (u kontekstu Svantevida, a u južnoslavenskom kontekstu, u Nodilovoju interpretaciji, Vida) božanstva njegovoga slavenskoga Olimpa. U usporedbi s Vidom (na praslavenskoj razini – Svantevid), koji je povezan uz (bijelogoga) konja, Vidova supruga / boginja povezana je animalistički uz *rodljivi* simbolizam prasice (usp. Marjanić 2002), Zora / Ušas uz (nebesnu) kravu

ka i drevni obrazac o borbi između Gromovnika i njegovog demonskog protivnika” (Delić 2019: 33).

(svijetla krava nebesne ambrozije), a Vidovim *mladencima / konjicima* pridan je ornitomorfni simbolizam *utve zlatokrile*. Tragom posljednjega animalno-antropomorfnoga simbolizma upućujem kako su Asvini povezani uz ptice (prepelica, guske) i morskoga vepra (usp. N 90).⁶

Zoolog, pjesnik i putopisac Miroslav Hirtz je interpretirao utvu zlatokrilu, te detektira da je utva zlatokrila kao *estetska ptica stereotipna „pojava naše narodne epike”* o kojoj supostoje dvije interpretacije od kojih jedna navodi kako je utva zlatokrila mistično alegorijsko biće u obliku vile (*ptica-djevojka*), dok je drugo tumačenje prizemljuje i *razotkriva* u njezinoj pojavnosti *patku*, „ali je ne umiju pravo odrediti” (Hirtz 1928: 83). Pritom Hirtz dokazuje da leksem *utva* znači *patka*, a *utva zlatokrila* „narodnih pjesama nije i ne može biti drugo, nego *obična divlja patka*, *Anas boschas L.*, Stockente, Märzente, koje ima u nas posvuda i na koju se i danas jošte lov lovi” (Hirtz 1928: 86).

Folklorist Ivan Zovko navodi da su utve zlatokrile u folklornom imaginariju vile – no, kao što ističe M. Hirtz – ne navodi gdje, i navedenu analogiju nastoji kontekstualizirati s vilinskim predodžbama u Hercegovini:

Opisuju ih dvojako. Čuo sam, gdje se kaže, da su to prekrasne djevojke, kojim je u istinu gornji dio tijela najljepše djevojačke spodobe, dok im je donji dio ptičije slike i prilike. Po tijelu su ozgor pokrivenе prekrasnim krilima, koja odsijevaju poput žarkog sunca, tako, da svjetlost od njih dopire čak i u sedmo nebo. Njih je Bog stalan broj stvorio, upravo kao i vila. Više ih ne može biti, pa da živu milijon godina, a manje može, jer u današnje vrijeme, kao i vile, dok je puška na svijet došla, sve većma i većma izumiru, da je malo koju rijetko danas i vidjeti, kamo li s njome drugovati.

I drugo pripovijedanje donekle se spomenutijem slaže, samo što se drugo razlikuje u toliko, jer veli, da nije gornji dio ljudski, nego donji, a da je gornji s ptičijom glavom i poprsijem. Bar ja mislim, da je ovo drugo pripovijedanje i autentičnije i korektnije, uzmem li obzir na najstarije narodno vjerovanje u pogledu ove stvari. Još i sada ima priča u narodu, koja pripovijeda, kako je neki silni i mogući kralj zauzeo i na juriš osvojio Indiju, tu ’zemlju prokletu’, i kako je tamo našao ljudi s pijevčevom glavom a ljudskim trupom, koji su mu dosta zora i muke zadali, dok ih je nadhrvao i nadvladao. To i tako narod o tijem ’utvama zlatokrilima’.” (Zovko 1891: 816–817)

⁶ Usp. interpretaciju T. Turnera neurske identifikacije „blizanci su ptice” (budući da dijele isti identitet više nego blizanci između sebe) koju određuje kao sinegdochu (Turner 1991: 121, 142–146).

Na početku svoje studije o utvi zlatokriloj Miroslav Hirtz sažima dve interpretacije: dakle, dok jedni, kao Ivan Zovko, smatraju da je riječ o mističnoj alegorijskoj vili nalik ptici– djevojci, drugi smatraju da je riječ o ptici, dok ju je Miroslav Hirtz detektirao kao *običnu divlju patku* (usp. Hirtz 1928: 83). Studiju Miroslav Hirtz završava kritičkom opaskom o interpretaciji Ivana Zovka s obzirom da ne navodi gdje je čuo navedenu tzv. predaju,⁷ te da je riječ o osamljenoj sekundarnoj pojavi s obzirom da se takva interpretacija nije sačuvala u folklornom materijalu – „Ja sam prošao, mogu reći, valjda sve zbornike narodnih umotvorina, ali nigdje nijesam naišao na tvrdnju, po kojoj bi to bila utva ptica–djevojka“ (Hritz 1928: 91).

Za razliku od Nodilova iščitavanja u kontekstu Müllerova solarizma, mitologije prirode, Mirjana Detelić u interpretaciju utve zlatokrile kreće od sižea, ističući kako „nevolje s njom nastaju zbog prevelikog broja sižea sa kojima bi se veze mogle uspostavljati kad bi njena epska upotreba dala osnova za to“ (Detelić 1996: 88). No, jednakost tako ističe i njezinu simboličku dvoivalentnost: uz solarizam, ptica se u vidu guske istovremeno javlja i u simbolizaciji vodenoga kaosa i stvaralačkoga kozmičkoga načela – zlatno jaje u simbolizaciji Sunca (Detelić 1996: 88). Slično guski, utva je isto tako močvarna ptica vezana uz stajaču vodu (u epici – jezero), te nosi ktonska (lunarna) obilježja. Po zlatnom atributu, kao zlatokrila, ulazi u red solarnih simbola, no epika, kako nadalje zamjećuje Mirjana Detelić, tu njezinu komponentu ne razvija nego inzistira na njezinoj poveznici s vodom i demonskim svijetom. Sažeto, na epskom materijalu Mirjana Detelić na iznimanim način utvrđuje da kako se epika opredijelila za negativna, lunarna svojstva utve zlatokrile, epika joj je u svojim svjetovima morala dodati solarnu pticu – sokola. Pritom navodi epske pjesme (usp. *Mujo i Alija*; Karadžić II, 11) koje potvrđuju prevagu *poetike dogadaja nad poetikom prostora* – „Kad god se bude javila formula sa utvom zlatokrilom biće u ovom podređenom odnosu prema sižeu“ (Detelić 1996: 91).⁸

⁷ U *Wikipediji* je označen kao „jedan od najplodnijih zapisivača hrvatskog narodnog blaga na području Herceg-Bosne“. Usp. https://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Zovko.

⁸ Kod razlaganja kronotopa na sastavnice – *kronos* i *topos* – pokazuje da prostor, zahvaljujući dinamičnosti epskog junaka, zadobiva veći značaj od vremena, čime se remeti njihova ravnoteža u korist *toposa* (Detelić 1996: 40).

Drugi epsko-animalistički susret: epski sokol u poveznici sa šamanskim zmajem

U radu u kojem istražuje ulogu hrta, konja i sokola u deseteračkoj epici Mirjana Detelić obavila je sustavno istraživanje na korpusu od 1225 deseteračkih epskih pjesama iz osam klasičnih tiskanih zbornika objavljenih u dvadeset i jednom svesku i pritom je utvrdila da se od ptica, koje se pojavljuju 1284 puta, sokol pojavljuje 687 puta, a utva zlatokrila 25 (Detelić 2012: 72). Na temelju monografije Aleksandra Gure autorica utvrđuje da za razliku od folklornog imaginarija, gdje su o vjerovanja o sokolu oskudna (Gura 2005), epika sliku sokola povremeno proširuje i mitskim karakteristikama. Riječ je o fantastičnim ekskursima čije je porijeklo izvanepsko, te ističe da je sokol u epske svjetove donesen vjerojatno iz srednjega vijeka kad je sokolarenje bila prestižno zanimanje. I pritom na izniman način autorica opisuje njegove osobine – „Dobrom podlogom za epsko modeliranje čini ga to što je malen a hrabar, krvoločan, prgav, 'ne da na sebe' te je relativno neovisan. Po tomu što može kružiti nebom i odletjeti u slobodu, a ipak se odaziva na zov sokolara, sokol je postao pravi simbol za disciplinirana i odana viteza / ratnika” (Detelić 2012: 48).

Za razliku od navedene interpretacije, koja prati poetiku prostora i poetiku dogadanja, Nodilo⁹ će sokola interpretirati u drugom kontekstu, a u poveznici s utvom zlatokriliom u niši Müllerove mitologije prirode, interpretacije koja je bila popularna kod filologa 19. stoljeća. Tako u kontekstu mitologije prirode Nodilo ističe da će kao zmaj, mladi – *noćni oganj*,¹⁰ Sekula poginuti od staroga – *jutarnjega ognja*, od strijеле Sibinjanina Janka: „Na domaćem ognjištu, svake večeri nov se [ognj] op. S. M.] uskrisuje, pa žestokim plamenom bukti, u noćnoj nevidilici. Za to je mitični Sekula uvijek 'dijete', ili 'mali junak', ili 'jaše bijesna malina', ili vrančića; a ipak 'bolji junak od Janka bijaše'" (N 428), od *figure protivnika*. Kao primjer smrti *mladoga Ognja* Nodilo navodi hercegovačku pjesmu *Smrt Banovića Sekule* (iz Sarajeva; Petranović II, 37), koja bilježi zoometamorfozu Banovića Sekule u *zmaja šestokril(n)a*, a cara Murata II u *sokola sivog*. Zmaj šestokrili koji je dohvatio Murata II – sokola *sivog pod krilo* dolijeće do čadora Sibinjanina Janka kako bi mu predao živoga *sokola sivog*. Međutim, Jankova strijela ubija *zmaja šestokrila*. Ujak je

⁹ U ovome dijelu članka služim se segmentom svoga članka iz 1997/1998. godine.

¹⁰ „Mladinom i silinom ujedno odlikuje se najviše noćni Oganj” (N 428). „[...] vedični Agni [...] je prestar, ili premlad” (N 415). „On [Agni; op. S. M.] je bio vrlo star; njegovo je porijeklo izgubljeno u dubini vremena, a istodobno je mlađ, posjedovao je energičnost i snagu mladosti” (Dictionary of Mythology 1994: 26).

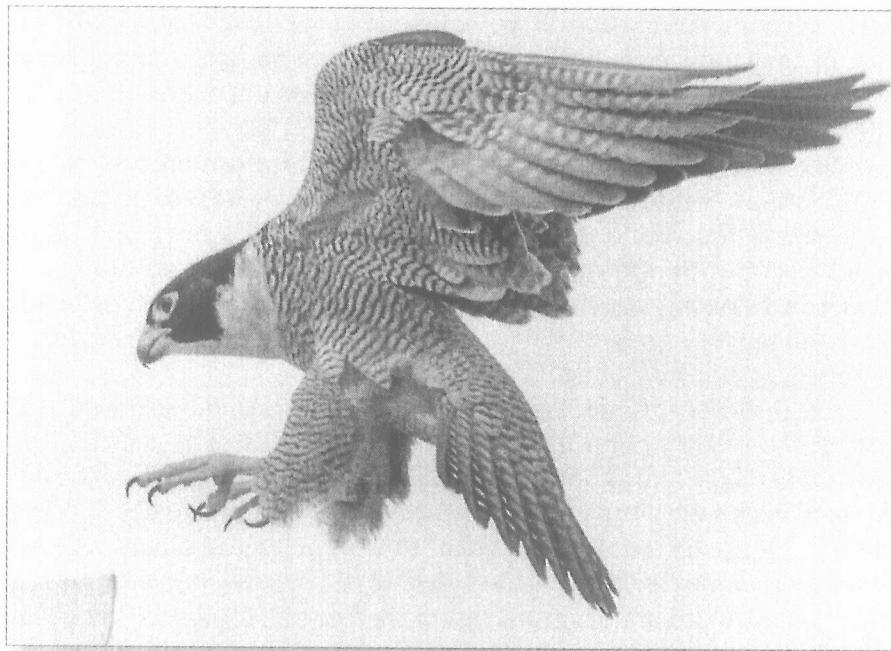

Foto 2: sivi sokol, *Falco peregrinus*
 (https://www.wildtexas.com/wp-content/uploads/2018/10/42312285245_449dfa5ae_o.jpg)

nehotice ubio sestrića. *Je li? Jer: iako mlađi, Sekula bolji junak od Janka bijaše.*¹¹ Nodilo će tako Sekulinu smrt protumačiti mitemom u oviru mitologije prirode: „Oganj od sebe se ragja i sam sobom umire” (N 428). Naravno, pritom Nodilo ne zanemaruje ucjepljivanje nacionalnih ideo-logema u mit oblikovanjem nacionalnoga mita, u okviru čega napominje kako se Sekulina smrt dogodila na Kosovu polju gdje je i sahranjen:

Doklen Sekul' kraj cara sjedaše,
 Momak bješe kako i devojka,
 Al' da vidiš čuda golemoga,
 Nestade ga časom sa očiju,
 U zmaja se Sekul pretvorio,
 Car Murate u sokola sivog,
 Zmaj sokola dohvati pod krilo.

(Petranović II, 37; 261–267; kurziv S. M.)

¹¹ O porazu ugarske vojske pod vodstvom Jánosa Hunyadija u trodnevnoj bici na Kosovu polju, od 17. do 19. X 1448, usp. Kostić 1925.

U spomenutoj pjesmi Banović Sekula upozorio je Janka da ne strijelja ni zmaja ni sokola, jer zmaj mu želi dovesti Murata II živog. Janko je upitao *srske vojvode* koga da strijelja, na što mu oni odgovaraju – *bilo koga* jer „ljute ptiske slušat’ ne moremo!“ (N 283). Osim što se atribut *sivi* u sintagmi *sivi soko* promatra kao epitet koji se „i u običnom govoru vrlo često“ (Maretić 1909: 42) upotrebljava, sintagma *sivi soko* može označavati i posebnu, *naročitu* vrstu sokola – *sivog sokola* (*Falco peregrinus*), koja je *najbrža životinja* na svijetu – u obrušajnom letu dostiže brzinu od 300 km na sat (Visković 1996: 328). Ikonografija navedenoga *agona* dokazuje da su mnoge *ptice grabljivice* neprijatelji zmaja – hvataju zmije i „uzljeću s tim pljenom u kandžama“ (Ibid.: 288).

Kao sljedeći primjer Sekuline smrti Nodilo navodi bugarskučicu *Vojvoda Janko ustrijeli zmiju u vazduhu i tim Sekula u srce pogodi* (Bogišić 19; N 428),¹² koja tematizira trenutak kada je (Banović) Sekula „dojezdio na carev bijeli šator / Iz njedara [je] pustio ljutu zmiju krilaticu, / [...] / A s njom [...] je pustio sokola lijepu pticu“ (812–815). Bugarskačica ne označuje Sekulinu *zoometamorfozu* u zmiju krilaticu, već *ispuštanje* iz njedara ljute zmije krilatice (krilata *zmija* jest figuracija *zmaja*)¹³ i sokola, *lijepu pticu*. U bugarskičici se ne ostvaruje *neposredna zoometamorfoza*, što Branislav Krstić¹⁴ objašnjava time što se metamorfoze u određenim slučajevima ostvaruju izlaskom – prijelazom *homo duplexa* (*suptilnogu tijela*) – *fylgia* (duh zaštitnik u obliku životinje) iz materijalnoga tijela, koji ulazi u borbu s neprijateljskim demonima, a Sekulino *ispuštanje* iz njedara ljute

¹² O ostalim pjesmama koje govore o smrti Banovića Sekule usp. Krstić 1938: 86–88 i disertaciju Slavice D. Lukić (2016: 425–436).

¹³ Zmaj je „zeman, zemni“ [...] Leteći zmaj u mitologiji je prirodan nastavak zemnoga zmaja, zmija, zmijca.“ Zmija je *tabuistička riječ*, „po postanju pridjev sa značenjem ‘zemna’ (koja puži po zemlji) – [...] Riječ **zm̥ja* označavala je zemnu, nedomaću zmiju, za razliku od one domaće koja, po narodnom predanju, živi pod pragom i čuva dom [*zmija čuvarkuća*; op. S. M.]. Zmija je također, u raznim mitologijama, simbol plodnosti zemaljske ili ženske, simbol vode, kiše; s druge pak je strane ona simbol ognjišta, doma (usp. domaće zmije, zmije kućarice), muške plodnosti (zbog oblika)“ (Gluhak 1993: 698). O etimologiskoj poveznici *zmije* i *zemlje* usp. Gura 1997: 287. Stjepan Banović u vjerovanjima u Zaostrogu uočio je povezanost *zmije* i *zmaja*. Narod vjeruje da je zmaj *kralj zmija*, i da na glavi ima krunu. Isto tako bilježi kako na *Brdu na Tribiću* kada bi svirali na *svirelicu*, „onako bi sve dolazile k niman svakakve zmijetine na nikakav obruč, pa bi priko nega primetnile glave“ (Banović 1918: 213).

¹⁴ Zmaj ispuštajući *fylgju*, metamorfozom obično u orla, ulazi u borbu s neprijateljskim demonima (Čajkanović 1924: 117). O sukobu između orla i sokola usp. pjesmu *Boj sokola i orla* (ispod Jaorine; Petranović III, 60) koja se uvjetno može povezati s ikonografijom *agona* između zmaja (orla) i sokola.

zmije krilatice i sokola tumači kao *pometnju „docnijih pevača”* – jer „u prvobitnim pesmama on je po svoj prilici puštao samo zmiju” (Krstić 1938: 90; usp. Čajkanović 1924: 117). Navedenu zoopsihonavigaciju Dagmar Burkhardt interpretira kao šamanističku tehniku ekstaze,¹⁵ te ako se životinja (lat. *animalis*) koja simbolizira dušu (lat. *anima*) ubije, umire i osoba čiju je *personu* preuzela (Burkhart 1968: 477).¹⁶ Mitem *njedra* može se usporediti s istim mitem u pjesmi *Kako je vila Banović Sekulu zadojila* (ispod Jaorine; Petranović III, 37), jer potonja pjesma označuje *njedra* kao mjesto polaganja čudnovatoga cvijeća, koje će poslužiti pri fitomorfnom rođenju zmajevitoga junaka, a u bugarštici pri *agonu* s Muratom II (Banović) Sekula iz *njedara* pušta krilatu zmiju i sokola kao simbole ikonografije agona. U usporedbi s epskom pjesmom *Smrt Banovića Sekule* bugarštica ne bilježi Sekulinu opomenu Janku da ne strijelja ni zmiju ni sokola. Vojvoda Janko upitao je *braću Ugričiće* koga da strijelja, na što mu oni odgovaraju – *sokola lijepu pticu*. Međutim, Janko je *ipak i usprkos sve-mu ustrijelio* (u srce) *ljutu zmiju krilaticu*. U zoometamorfozi Banovića Sekule u *zmaja šestokrila / ljutu zmiju krilaticu* prisutna je identična slika *zmaja koji obavlja sokola* i u takvoj kružnoj slici, koja priziva arhetipsku mandalu *ouroborosa*, dolijeću do čadora Janka Sibinjanina: „Đe se zmija ovila sokolu oko krila” (Bogišić 19, 27) – „Zmaj sokola dohvati pod krilo” (Petranović III, 37; 267).

U usporedbi s Veselinom Čajkanovićem i Branislavom Krstićem koji *zoomorfizam / zoometamorfozu* Banovića Sekule u zmaja (zmaj šestokrili / ljuta zmija krilatica) tumače kao totemistički izraz, Alois Schmaus navedenu zoometamorfozu interpretira kao *alter ego* junaka: zmija / zmaj kao *alter ego* Banovića Sekule, a *sivi soko* kao *alter ego* sultana Murata II. Riječ je o *mitskom identitetu*, o predodžbi *vanske duše* (*die Seele ausserhalb*) (Schmaus 1973: 388–389; Schmaus 1967: 5). Navedenu zoometamorfozu *nagualizam* (tonalizam) – kult osobnih duhova-pokrovitelja (totema), koji je povezan s totemizmom (*individualnim totemizmom*), pri čemu je riječ o početku raspada klasičnog (*kolektivnog*) totemizma – tumači totemom koji se određuje individualno, a koji se ne

¹⁵ O navedenom šamanskom agonu usp. i sljedeće radove: Perić 2008 (koji navedeni agon situira u slavensku mitsku matricu o sukobu Gromovnika Peruna i zmije / zmaja Velesa / Volosa, kao zmajolika predstavnika kozmičkoga kaosa); Radulović 2005 (koji postavlja prostornu antitezu između vrha i dna kozmičkoga stabla – *axis mundi*, na kojem se dogada agon između ptice i zmije / zmaja); Suvajdžić 2014 (koji ističe da smrt zmije krilatice, koju iz njedara ispušta Sekula, u osnovi je mitska – „huda” smrt, nastala remećenjem obrednih pravila i prekrašajem tabua čuvanja tajne).

¹⁶ Dragoljub Perić u svojoj monografiji (2008) daje kontekst navedenih južnoslavenskih epskih junaka u okviru *shapeshifters*.

nasljeđuje ni po majčinoj ni po očevoj liniji: Banović Sekula zmajevske atribute ne dobiva ni od oca ni od majke, već od Zmaja s Jastrepca, *rođivoga zmaja*.

Veselin Čajkanović zapisuje da je „naš narod između Turaka i zmije prepostavljao izvesnu mitsku srodnost”, te izjednačivši Turke s demon-skom životinjom dao je toj borbi mitski karakter.¹⁷ Stoga se Banović Sekula izlaže opasnosti kada se prepusta zoometamorfozi u *šestokrila zmaja / ljutu zmiju krilatiku*. Kao jedno moguće tumačenje Veselin Čajkanović navodi da je zoometamorfozom u *zmaja / zmiju* Sekula oteo Muratu II snagu njegove totemske životinje.¹⁸

Konstantin Viskovati polazi od prepostavke da je prezime Drakulović (Zmajević) preneseno na Sekulu sa sina vlaškoga vojvode Vlada Drakula (Dragutin Kostić navodi da je riječ o sinu Vlada I Drakula; međutim, riječ je o sinu Vlada II Drakula) „u nekoj poznijoj preradi prvo-bitne pesme o boju na Varni g. 1444, u kojoj su se obojica spominjali kao učesnici jedan do drugoga” (Kostić 1938: 542; usp. Viskovati 1935–1936; McNally, Florescu 1988: 31). Konstantin Viskovati bilježi kako je narod Vlada Drakula u početku njegovih borbi protiv Turaka prozvao Dragu (Dragul; rum. voljen, ljubljen, drag). Međutim, zbog njegovih kasnijih okrutnih sukoba s Danom III prozvali su ga Dracu (Dracul; rum. đavao). Iz navedene fonetske zamjene Dragu u Dracu/ [g]-[c] objašnjava kako su Banovića Sekulu narodne pjesme imenovale kao *Dragulovića* i *Drakulovića*. Navedenim nastoji riješiti Maretićev upit: „Ne zna se, zašto Sekuli Bogišićeve pjesme 18. i 21. daju prezime *Drakulović*, a pjesma 20. zove ga *Dragulović*“ (Maretić 1909: 166), i pritom zaključuje da je vjerojatno oblik Dragulović, s obzirom na promjenu *Dragu* u *Dracu*, bio prvotan: Bogišićeve pjesme 18 i 21 navode *Sekule Drakuloviću*, a pjesma 20 – *Sekule Draguloviću*. Pri navođenju časnika u boju na Varni u narodnoj pjesmi Drakulović je slijedioiza Banovića Sekule – primjerice, *Sekule bane, Dra-*

¹⁷ Usp. narodna totemistička vjerovanja prema kojima su Turci postali od zmije (Čajkanović 1924: 110–111).

¹⁸ Drugo tumačenje Veselina Čajkanovića Sekuline zoometamorfoze u zmijski / zmajski habitus određeno je narodnom tradicijom prema kojoj je Sekula bio zmaj (1924: 116). Branislav Krstić navedeno tumačenje smatra vjerojatnjim, i pritom napominje da zoonadimak ne mora biti povod za zoometamorfozu u narodnoj (usmenoknjiževnoj) pjesmi, a kao primjer navodi zoonadimak *Zmaj od Noćaja* Stojana Čupića, za koga legenda, predaja bilježi da kada je *udario* na Turke u mačvanskoj šumi Kitogu čuo se šum sa *zmajevitim* plamenom i čudnim sjajem (1938: 89). Zmaj je „nasuprot sličnim mitskim bićima, kakva su aždaja i ala, vrlo blizak čovečjem obliku“ (Čajkanović 1924: 116). U usmenoknjiževnim epskim pjesmama zmaj je toliko antropomorfiziran i od „starog zmajevitog oblika njemu su ostali samo atributi, obeležja“ (Ibid.: 117).

kuloviću, što je kasniji narodni pjevač, kojemu je Drakulin sin bio manje poznat (kategorija *narodne „meke“ memorije*), mislio da je Vladovo ime (Drakula, Drakulović) Sekulino prezime (Viskovati 1935–1936: 162).

Banović Sekula nosi zooprezime–zoonadimak *Zmaj* (rum. *Drakul – zmaj, davao*) i nazvan je Drakulovićem, Dragulovićem, Dragilovićem. Dragutin Kostić zapisuje kako je u narodnokarakterološkoj srednjovjekovnoj simbolizaciji Turčin predstavljen *zmajem*, a Srbin *vukom*, i navedeni zoonadimak–zooprezime Zmaj tumači u vezi s „viteškim ‘krstaškim’ ordenom Zmaja [...] koji je god. 1408. zasnovao kralj Žigmund posle kravne pobede nad ‘krivovernim’ (bogumilskim) Bosancima kod Dobora“ (Kostić 1938: 543). Banović Sekula mogao je dobiti orden od kralja Vladislava Varnenskog, ili je Sekula „(*Drakulović* a ne *Drakul*) mogao [...] naslediti viteški nadimak Zmaja-viteza od oca ili pretka koga“ (Kostić 1938: 544).¹⁹

Navedeno Mirjana Detelić rješava primjerom Vukove pjesme (II, 85, 86), gdje navodi da jedina pjesma koja u odgovarajućem kontekstu navodi pretvaranje čovjeka u sokola „poentira pogrešnu interpretaciju svoje i tude životinje (sokol je bio turski sultan, a zmija Banović Sekula)“ (Detelić 2012: 49). Na primjeru pjesme *Bog nikom dužan ne ostaje autistica* pokazuje kako Pavlovićina agresija pogarda, među ostalim, statusne simbole epskoga junaka (konj, hrt i sokol) (Detelić, u: Delić, Detelić, Pešikan-Ljuštanović 2017: 26). Lidija Delić na primjeru pjesme modela zmaj ljudavnik ističe da je osnovni motivski lanac naracije o zmaju ljudavniku sljedeći: zmaj noću pohodi mlađu ženu (caricu, carsku kćer), na njezinu inzistiranje otkriva joj svoja znamenja ili način na koji može pomoći, ona „odaje ‘moći od pomoći’ drugom zmajevitom junaku, sledi borba i smrt zmaja ljudavnika“ (Delić, u: Delić, Detelić, Pešikan-Ljuštanović 2017: 50, usp. Petković 2019: 125–126).

Zaključno o interpretativnom susretu Natka Nodila i Mirjane Detelić – animalistička epika

Zasigurno, kao što je to započeo Natko Nodilo u okviru u svojih mitoloških interpretacija, a uglavnom što se tiče animalistike na tragu istra-

¹⁹ „I naš despot Vuk, i vlaški vojvoda Vlad, i ban slavonski Jovan (Ivan) Sekelj (Sekula) dobili su junački nadimak *Z m a j* (Drakul odn. Drakulović) kao nosioci viteškog ordena ‘Zmaja’“ (Kostić 1939: 97; up. Pešikan Ljuštanović 2002: 34).

živanja talijanskoga sanskrtočkoga Angela de Gubernatisa,²⁰ kao i na semiotičkim interpretacijama animalističkih epskih motiva koje je provela Mirjana Detelić, trebalo bi izraditi stručnu studiju o našoj epskoj animalistici na način na koji je to demonstrirala Mirjana Detelić u svome članku „Hrt, konj i sokol u deseteračkoj epici“. Nadalje navedeni interpretativni susret pokazao je da su Nodilovi ponekad fantastični mitski interpretativni podvizi u okviru rekonstrukcije „stare vjere“ Srba i Hrvata i dalje korisni, što svjedoče i interpretacije Mirjane Detelić koja se često poziva na određene Nodilove interpretacije. Navedeno sam ilustrirala na temelju dvaju epsko-animalistička susreta: ornitološka estetika – utva zlatokrila ili božja ptica i epskoga sokola koji se koristi i u adhortativnom ili počasnom obraćanju ratniku (Detelić 2012: 48). Zamjetno je da pjesma *Dijoba Jakšića* objedinjuje sva tri animalistička simbola koja smo uzeli za navedeni interpretativni susret: sukob epske braće odvija se oko viteških zoo-simbola – svada oko diobe konja i sokola se modificira u dramu i zaplet koji narativno, u okvirnom početku kozmizacije siže (Dizdarević Krnjević 1997: 87), otkriva zvijezda Danica. Ukratko, Dmitar, traži starještvo nad konjem i sokolom,²¹ u metonimiji dobivanja apsolutne vlasti, ali, mladi brat Bogdan ne daje mu upravu nad zemljom niti mu daje mogućnost da budu jednaki:

Dmitar ište konja starještvo,
Vrana konja i siva sokola,
Bogdan njemu ne da ni jednoga. (Karadžić II, 98)

Marija Kleut zamjećuje da diobom imanja i zavadom oko junačkih obilježja oštećeni brat doživjava smrt sokola – njegovo pokajanje motivirano je metaforičnom slikom i alegorijskom porukom (Kleut 1992: 173; usp. Petković 2019: 130). U iznimnoj interpretaciji Hatidža Dizdarević Krnjević ističe da konj, sokol i utva zlatokrila „govorom i 'ponašanjem', otkaživanjem poslušnosti ili stradanjem, dovode Dmitra do svesti o gahu. Zato on hita kuća da zaustavi zlo ne znajući da ga je žena već uklonila“²²

²⁰ U interpretaciji zoo-simbolizma i vegetacijskoga simbolizma Nodilo polazi od djela Angela de Gubernatisa kao sljedbenika Müllerove mitologije prirode. Kao iznimski primjer indijsko-slavenske komparativne mitologije Nodilo (N 19–20) ističe spomenuto Gubernatisovo djelo o mitskoj zoologiji (*Mythologie zoologique, ou les légendes animales*. Pariz, 1874, 2 sv.).

²¹ Detaljnije o navedenom starještву usp. Kleut 1992. i Dizdarević Krnjević 1997. Tako Hatidža Dizdarević Krnjević zamjećuje da su konj i sokol (ptice) još u staro-indijskoj tradiciji u bliskoj vezi s parom Asvina: „To što braća ne mogu da podele, deli njih“ (Dizdarević Krnjević 1997: 101). Ona upućuje na intrepretaciju Dragutina Kostića, koji ističe da konj i sokol, kao i očevo oružje, pripadaju kao znak nasljednoga plemstva najstarijem sinu (Kostić 1937: 150–151; Dizdarević Krnjević 1997: 88).

(1997: 959), te da dva istorodna simbola u suparničkom odnosu prenose opomene iz gornjeg svijeta. „Poruka” se prenosi dodirom, lančano; utva je ‘predaje’ konkretizovanu posredstvom žrtve, sokolu, a ova Dmitru. Zlatasta ptica primorava lovca da zapliva u ‘*tiho jezero*’ da bi izbavio ranjenog sokola” (Dizdarević Krnjević 1997: 106).

Naravno, navedene paralelizme u okviru ostalogepsko-animalističkoga materijala bilo bi korisno promatrati na relaciji Natko Nodilo – Mirjana Detelić, pa tako autorica u zaključku svoje studije o epskim, viteškim životinjama navodi kako bi bilo zanimljivo istražiti zbog čega dolazi do povlačenja termina *bijelac* (za konja)²² pred turcizmom *dogat* (konj bijele dlake; tur. gökat ← gök: plav, svjetao + at: konj), pridodajući da je u praslavenskoj prošlosti formirana mitologija bijela i crna konja, s obzirom na rituale održavane u Retri (Detelić 2012: 70). Nodilo uspostavlja semantički trokut koji čine Strahinić ban, Turčin Vlah-Alija i hrt Karaman u trijadi svjetli junak, *okonjeno božanstvo* (*na dogatu* – konj bijele dlake, bijelac) – crni oponent (na vrancu) – junakov pomoćnik (pas – hrt Karaman).

Što se pak tiče Nodilove primjenjivosti danas, Radosav Medenica u studiji o Banoviću Strahinji Nodila spominje „samo radi potpunosti materijala i kao zanimljivost”, a njegovu teoriju *sarkastično* atribuirira „*komična mitološka tumačenja, u eri mitologisanja kao naučne metode*”. Naime, prema Nodilovoj re/konstrukciji Strahinja figurira kao „bog Vid (koji bi čak bio ravan germanskem Vodanu)” (Medenica 1965: 137; istakla S. M.). S druge pak strane, relacija Natko Nodilo – Mirjana Detelić inicira zaključak kako Nodilova studija ipak zасlužuje da postane (nikako ne osnova) priručnik (s poželjnom kritičkom oštricom) za daljnju re/konstrukciju staroslavenske / južnoslavenske mitologije. Navedeno potvrđuje i najnovija knjiga Radoslava Katičića *Naša stara vjera. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine* (2017), naslovno (i metodološki) nastala pod utjecajem Nodilove studije. Osim toga i Hatidža Dizdarević Krnjević zamjećuje kako je Natko Nodilo, kao zасlužan sljedbenik stare mitološke škole, pročitao u ciklusima o dva brata, kao i krugu o Jakšićima, indoevropsku mitsku predodžbu o Asvinima, koji u slavenskoj mitologiji figuriraju kao sinovi božanstva svjetlosti Svantevida (Vida) (1997: 98).

²² Što se tiče i svijeta bajki bijelac je isto tako povezan uz junaka visokoga podrijetla, što je pokazao npr. Nemanja Radulović. Tako carev sin od cijele baštine ima samo dogata te čak kada je carev sin prerušen u pastira, on ima hrtove i sokola kao zoo-simbole viteštva i klasizma (Radulović 2009: 198).

Literatura

- Banović, Stjepan. „Vjerovanja (Zaostrog u Dalmaciji)”. *ZNŽO* 23 (1918): 185–214.
- Bogišić, Valtazar. *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*. Knjiga prva. Biograd: Državna štamparija, 1878.
- Comte, Fernand. *Dictionary of Mythology*. London: Wordsworth Editions Ltd., 1994.
- Čajkanović, Veselin. *Studije iz religije i folklora. Život i običaji narodni*. Knjiga 13. Beograd: Štamparija „Rodoljub”, 1924.
- Delić, Lidija. *Zmija, a srpska. Konceptualizacija u usmenom folkloru*. Višegrad: Andrićev institut, 2019.
- Delić, Lidija, Mirjana Detelić, Ljiljana Pešikan-Ljuštanović. *Glavit junak i ostala gospoda: analize narodnih pesama*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2017.
- Detelić, Mirjana. „Hrt, konj i sokol u deseteračkoj epici”. *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*. Suzana Marjanović, Antonija Zaradija Kiš (ur.). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012. 43–76.
- Detelić, Mirjana. *Mitski prostor i epika*. Beograd: SANU, 1992.
- Detelić, Mirjana. *Urok i nevesta. Poetika epske formule*. Bograd: Balkanološki institut SANU, 1996.
- Dizdarević Krnjević, Hatidža. „Obredni predmet – čaša molitvena – motivacija u pesmi Dijoba Jakšića”. *Utva zlatokrila: Delotvornost tradicije*. Beograd: Filip Višnjić, 1997. 71–108.
- Gluhak, Alemko. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec, 1993.
- Gubernatis, Angelo de. *Zoological Mythology or the Legends of Animals. In Two Volumes*. London: Trübner & Co., 1872.
- Gura, Aleksandr V. *Simvolika životnych v slavjanskoj narodnoj tradicii*. Moskva: Nauchnoe izd. – Indrik, 1997.
- Hirtz, Miroslav. „Što je utva zlatokrila narodnih pjesama?” *ZNŽO* 26/1 (1928): 83–91.
- Ježić, Mislav. „O odnosu između etimologije i kontekstualne semantičke analize u vedološkoj i poredbenoj interpretaciji vedskoga teksta (s primjerima)”. *Etimologija. Referati sa Znanstvenog skupa o etimologiji održanog 4. i 5. lipnja 1987. u Zagrebu*. Zagreb: Razred Filološke znanosti HAZU, 1993. 57–71.
- Karadžić, Vuk Stefanović. *Srpske narodne pjesme. Knjiga druga u kojoj su pjesme junačke najstarije*. Beograd: Prosveta, 1953.
- Kleut, Marija. „Dijoba Jakšića”. *Iz Vukove senke. Ogledi o narodnom pesništvu*. Beograd: Čigoja štampa, 2012. 166–175.
- Kostić, Dragutin. *Tumačenja druge knjige Srpskih narodnih pjesama Vuka St. Karadžića*. Beograd: Drž. štamparija, 1937.
- Kostić, Dragutin. „Otkud Zmaj-Ognjanom Vuku taj nadimak”. *Prilozi proučavanju narodne poezije* V/1–2 (1939): 95–98.
- Kostić, Miša. „Opis vojske Jovana Hunjadija pri polasku u boj na Kosovo”. *Glasnik Srpskog naučnog društva* I/1 (1925): 79–91.
- Krstić, Branislav. „Metamorfoze i okulti predmeti u bugaršticama”. *Prilozi proučavanju narodne poezije* V/1–2 (1938): 86–96.

- Lukić, Slavica D. *Epska biografija Banović Sekule u južnoslavenskom kontekstu*. Doktorska diseracacija. Beograd: Filološki fakultet, 2016.
- Maretić, Tomo. *Naša narodna epika*. Zagreb: Knjižara JAZU, 1909.
- Marjanić, Suzana. „Tragom (i razlikom) Nodilove eufemizacije (zmije i) zmaja”. *Otium: časopis za povijest svakodnevice* 5–6 (1997/1998): 82–95.
- Marjanić, Suzana. „(Dijadna) boginja i duoteizam u Nodilovoj *Staroj vjeri Srba i Hrvata*”. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 39/2 (2002): 175–198.
- Medenica, Radosav. *Banović Strahinja u krugu varijanata i tema o neveri žene u narodnoj epici: studija iz naše narodne poezije*. Beograd: Naučno delo, 1965.
- Nodilo, Natko. *Stara vjera Srba i Hrvata (Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog)*. Split: Logos, 1981 [1885–1890].
- Perić, Dragoljub. *Teriomorfni junaci slovenske epike: Volh Vseslavjevič i Zmaj Ognjeni Vuk (komparativno-tipološka analiza)*. Beograd: Beogradska knjiga, 2008.
- Petković, Danijela. *Junak i siže epske pesme*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1997.
- Petranović, Bogoljub. *Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Lirske*. Knjiga prva. Sarajevo: Svjetlost, 1989.
- Petranović, Bogoljub. *Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Epske pjesme starijeg vremena*. Knjiga druga. Sarajevo: Svjetlost, 1989a.
- Petranović, Bogoljub. *Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Junacke pjesme starijeg vremena*. Knjiga treća. Sarajevo: Svjetlost, 1989b.
- Pešikan Ljuštanović, Ljiljana. *Zmaj Despot Vuk: mit – istorija – pesma*. Novi Sad: Matica srpska, 2002.
- Radulović, Nemanja. *Slika sveta u srpskim narodnim bajkama*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2009.
- Radulović, Nemanja. „Dve metamorfoze u našoj epici”. *Svet reči* 19–20 (2005): 40–42.
- Suvajdžić, Boško. „Sekula se u zmiju pretvorio”. *Orao se vijaše*. Niš: Filozofski fakultet, Beograd: Filološki fakultet, 2014. 252–271.
- Turner, Terence. „'We Are Parrots', 'Twins Are Birds': Play of Tropes as Operational Structure”. *Beyond Metaphor. The Theory of Tropes in Anthropology*. James W. Fernandez (ed.). Stanford: Stanford University Press, 1991. 121–158.
- Viskovatyj [Viskovati], Konstantin. „O 'Sekulje Drakuloviće (Draguloviče)' jugoslavjanskih narodnyh pjesen”. *Slavia* XIV/1–2 (1935/36): 160–163.
- Visković, Nikola. *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji*. Split: Književni krug, 1996.
- Zovko, Ivan. „Utve zlatokrile. Po narodnom maštanju priopćio Ivan Zovko”. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* III (1891): 817–818. Dostupno na: <http://www.sevdalinke.com/2017/12/utve-zlatokrile-po-narodnom-mastanju.html>

Suzana Marjanić

TWO EPIC-ANIMALISTIC ENCOUNTERS INTERPRETED
BY MIRJANA DETELIĆ AND NATKO NODILO:
Utva Zlatokrila and Falcon

Summary

The article compares Natko Nodilo's 19th-century interpretive method with contemporary research into epic poetry, which was systematically conducted by Mirjana Detelić within a semiotic niche. As a meeting point of the interpretations of Mirjana Detelić and Natko Nodilo, as far as the epic-animalistic worlds are concerned, I cite their interpretations of the wild duck (*utva zlatokrila*) and falcon in the epic worlds